

ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΗ ΜΥΡΙΝΑ

Μια ιδέα πραγματώνεται

Αρχίζει κανείς να γεννάει
από τη στιγμή που σταματάει να παίζει

Πλάι στο σπίτι του Ντύρερ, στη Νυρεμβέργη, το Spielzeugmuseum, το Μουσείο παιχνιδιών. Ένας κόσμος μαγικός, σαν σε όνειρο. Εκεί, έτος σπήγιο 1978, μήνας Μάιος, ανάγεται η πρώτη αφορμή, η σύλληψη της ιδέας να στήσω στη γενέτειρά μου Λήμνο ένα ανάλογο Μουσείο παιχνιδιών. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η φιλόδοξη αυτή ιδέα ήρθε κι έγινε έμμονη, και σαν τέτοια, βασανιστική, γιατί οι προθέσεις ξεπερνούσαν κατά πολύ τις αντικειμενικές δυνατότητες σε διαθέσιμο χρόνο και οικονομικούς πόρους. Άρχισα να συλλέγω παλιά παιχνίδια, ευκαιριακά στην αρχή, και απαλλαγμένοι συνειδητά, όσο κι αν μοιάζει οξύμωρο, από το στενώς νοούμενο –και συχνά εσωστρεφές– «σύνδρομο του συλλέκτη», αφού το καθένα απ' αυτά, από τη στιγμή της απόκτησής του, έπαιρνε τη θέση του σε ένα καλοστημένο φανταστικό μουσείο (musée imaginaire), που θα γινόταν μια μέρα κτήμα της Μύρινας. Τα αρχαιολογικά εφόδια και η πείρα αποδείχθηκαν πολύτιμα στην αναζήτηση και οριοθέτηση των θεματικών ενότητων, στην ταξινόμηση, καταγραφή, αξιολόγηση του συλλεγόμενου υλικού, το οποίο συν τω χρόνω πλήθαινε ολοένα και με γοργότερους ρυθμούς. Η απήχηση της πρώτης έκθεσης, στη Μύρινα το καλοκαίρι του 1992 (εικ. 1-3)¹, έφερε την ιδέα του μουσείου πιο κοντά στην πραγμάτωσή της. Η συλλογή δωρήθηκε στο δήμο², που μεριμνά τώρα για τη μόνη στέγασή της σε παραδοσιακό κτήριο της πόλης, έτσι ώστε να αποτελέσει ένα ακόμη κύτταρο της πολιτιστικής ζωής του νησιού. Γιατί σε ακριτικές περιοχές, όπως η Λήμνος, η πολιτισμική θωράκιση είναι όπλο συχνά αποτελεσματικότερο και από αυτή τη στρατιωτική.

Χρήστος Μπουλώτης

Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Αρχαιότητος

Η φυσιογνωμία της συλλογής

Τα έξι και πλέον χιλιάδες παιχνίδια που έχουν συγκεντρωθεί μέχρι σήμερα, με εξαίρεση ορισμένα δείγματα από την αρχαιότητα (αντίγραφα), καλύπτουν το χρονικό φάσμα από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Το τελευταίο αυτό όριο, περισσότερο ουσιαστικό παρά συμβατικό, επιβλήθηκε από τη διαπίστωση της αισθητής τομής που επέφερε γενικότερα στην έννοια, λειτουργία και ποιότητα του παιχνιδιού η βίαιη εισβολή της τηλεό-

ρασης, η απομονωτική επενέργεια του διαμερισματος, η προϋούσα σκαιά δεσποτεία του αυτοκινήτου και της ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

Στη διαχρονικότητά του το παιχνίδι δεν προσεγγίζεται με κριτήριο την ποιοτική του εμφάνιση ή τη συλλεκτική του σπανιότητα. Το αστικό και μεγαλοαστικό παιχνίδι υπάρχει στη συλλογή σαν το ένα άκρο μιας πλατιάς γκάμας, στο άλλο άκρο της οποίας βρίσκεται θέση το ευτελές λαϊκό, πανηγυριώτικο ή αυτοσχέδιο παιχνίδι. Εικονογραφείται, έτσι, ολόκληρη η κοινωνική διαστρωμάτωση με τη συναφή ιδεολογία μέσα στην οποία το παιδί, μιμού-

μενο εν παιδία, μεινεί στο μοίρασμα των κοινωνικών ρόλων, ανακαλύπτει και επαναπροσδιορίζει τον κόσμο.

Αν και υπάρχουν κάποια παιχνίδια που αποκτήθηκαν στο εξωτερικό, σταθερός γνώμονας κατά το στήσιμο της συλλογής ήταν και παραμένει η ανάδειξη της ελληνικής πραγματικότητας. Στην πλειονότητά τους τα παλιά αστικά παιχνίδια είναι βέβαια ξένως κατασκευής, αφού έτσι κι αλλιώς οι ελληνικές βιοτεχνίες παιχνιδιών άρχισαν να δίνουν ένα ανταγωνιστικό παρών ουσιαστικά από τα μεταπολεμικά χρόνια. Είτε όμως είχαν αγοραστεί στο εξωτερικό είτε εδώ, ως εισηγμένα εί-

Δημιουργώντας
στη Λήμνο
ένα μουσείο
παιδικού παιχνιδιού
& βιβλίου

ΣΥΛΛΟΓΗ ΧΡ. ΜΠΟΥΛΩΤΗ

1. Η οφίσσα της έκθεσης στη Μύρινα το 1992 με παιχνίδια της Συλλογής. Απεικονίζονται: μαγικός φανός (lanterna magica) και γυάλινες διαφάνειες με σκηνές από κλασικά παραμύθια των αρχών του αιώνα μας, καθώς και πανηγυρική κούκλα της δεκαετίας του '50 (Φωτ. Άρη Γέροντα, μακέτα Ειρήνης Νομικού).

δη, σημασία έχει πως παίχτηκαν από παιδιά στην Ελλάδα.

Οι θεματικές ενότητες, αρθρούμενες βασικά γύρω από τη διαδικτικότητα αγοριστικο-κοριτσιότικο παιχνίδι, είναι ανοιχτές σε συνεχείς διευρύνσεις. Ιδιαίτερη έμφαση έχει ως τώρα δοθεί στα τρένα, αυτοκίνητα και καράβια, ενώ πολυάριθμες ομάδες απαρτίζουν τα τοίγκινα λιθόγραφα και τα κουρδιστά παιχνίδια από τις αρχές του αιώνα μας και εξής, οι κατασκευές (κυρίως μεταλλικά mesapo, ξύλινα αρχιτεκτονικά παιχνίδια), οι μαριονέτες, οι μικρογραφίες επίπλων και γενικότερα ειδών οικοσκευής, τα οπτικά και επιτραπέζια παιχνίδια, τα ξύλινα και μεταλλικά ζώα, τα λευκώματα με καλαισθητές ανά-

γλυφες χρωμιολιθογραφίες («ζωγραφίες», «σκαλιστά»), και τα σχολικά είδη που με τις παραστάσεις ή την ιδιαιτερότητα του σχήματός τους άγγιζαν ή έδιναν διέξοδο στην όποια φιλοπαίγμονα διάθεση. Το λημνιακό παιχνίδι –λαϊκές αυτοσχέδιες κατασκευές (π.χ. τοίγκινες «καράβες», πάνινες κούκλες) και παραδοσιακά παιχνίδια του δρόμου– κατέχει δικαιωματικά ξεχωριστή θέση. Για την κατά το δυνατόν πληρέστερη τεκμηρίωση και μια θέαση πανοραμική, το παιχνίδι, εκτός απ το πραγματικά δείγματά του, έχει αναζητηθεί σε παλιά χαρτικά, ζωγραφικά έργα, καρτ-ποστάλ, φωτογραφικές αποτυπώσεις, κι ακόμη σε ποικίλες μορφές της λογοτεχνίας και της

2. Καρτ-ποστάλ με τοίγκινα παιχνίδια και παιδικά έως και τη δεκαετία του '50 (Φωτ. Στέφανου

γραμματειακής γενικότερα παραγωγής. Και το κέρδος από τέτοιου είδους εικαστικές και γραπτές πηγές δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο, όχι μόνο γιατί παρέχουν πληροφορίες για τις διακρίσεις του συρμού από περίοδο σε περίοδο, διασώζοντας παράλληλα κάποιους σπάνιους ή αμετάκλητα χαμένους τύπους παιχνιδιών, αλλά και γιατί δείχνουν το παιχνίδι ενταγμένο σε συνάψεις αφηγηματικές, με προεκτάσεις συχνά κοινωνικο-ιστορικές. Ας αναφερθούν εδώ ενδεικτικά τα χαρακτηριστικά από βιβλία περιηγητών του τέλους του 18ου και του πρώτου μισού του 19ου αι., κι ακόμη οι ανεκτίμητες φωτογραφικές μαρτυρίες της Βούλας Παπαιωάννου*, με θέμα το παιδί και το παιχνίδι στην πολυπαθή δεκαετία του '40 (εικ. 4, 5), που μας δώρισε το φωτογραφικό αρχείο του Μουσείου Μπενάκη.

Από τα πρώτα κιόλας στάδια της συλλεκτικής πράξης ήρθε και μπολιάστηκε με την ιδέα του μουσείου παιχνιδιών η ιδέα της ιστορίας του παιδικού βιβλίου. Οι λόγοι πολλαπλοί –όπως πολλές άλλες είναι και οι συναρτήσεις α-

βιβλία της Συλλογής από τις αρχές του αιώνα μας Στουρνάρα, εκδ. «Γνώση».

νάμεσα στις δύο κατηγορίες, δεν μπορούν να αναπτυχθούν στο παρόν σημείωμα. Τα μέχρι σήμερα εκατοντάδες παλιά παιδικά βιβλία –κι ανάμεσά τους εξαιρετικά σπάνιες εκδόσεις των αρχών του αιώνα μας– έχουν συλλεγεί και πάλι με σκοπό να φωτίσουν πρώτιστα πτυχές της ελληνικής πραγματικότητας. Μια ξεχωριστή ομάδα απαρτίζουν τα κλασικά παραμύθια, όπως του Άντερσεν, των αδελφών Γκριμ, του Όσκαρ Ουάλντ ή του Λουίς Κάρολ, συχνά σε περισσότερες εκδόσεις, ελληνικές και ξένες. Μόνο *Η Αλική στη χώρα των θαυμάτων*, για παράδειγμα, αριθμεί στη συλλογή παραπάνω από τριάντα διαφορετικά δείγματα.

Οι «δωρητές ψυχής»

Με το ισχυρό ρεύμα των τελευταίων δεκαετιών για την ίδρυση μουσείων παιχνιδιών ανά τον κόσμο¹ και την πύκνωση των τάξεων των ιδιωτικών συλλεκτών, το παλιό παιδικό παιχνίδι αναδείχθηκε σε μουσειακό-συλλεκτικό είδος από τα πλέον περιζή-

3. Καρτ-ποστάλ με παιχνίδια της Συλλογής: τοσιλάδες των δεκαετιών '30 έως '50 και ξύλινα λαϊκά καραβάκια της δεκαετίας του '40, που εικονίζουν πλοία του Πολεμικού μας Ναυτικού (Φωτ. Στ. Στουρνάρα, εκδ. «Γνώση»).

τητα, με τις τιμές του να ανέρχονται συχνά σε απαγορευτικά για μας ύψη. Έτσι, η συλλογή με σκοπό την ίδρυση του μουσείου στη Λήμνο να μην στήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της με αγορές από παλαιοπωλεία, σφειλεί όμως πολλά σε δωρεές φίλων και αγαπητών συναδέλφων –των «δωρητών ψυχής», όπως συνηθίζω να τους αποκαλώ–, που, έχοντας πιστέψει στον ενθουσιασμό και τη σοβαρότητα των προθέσεών μας, αποχωρίστηκαν μεγαλόψυχα κάποια παιχνίδια τους, δικά τους, των γονιών τους ή ακόμη παλιότερα. Και τέτοιου είδους παιχνίδια, πέρα από την ενδεχόμενη σπανιότητά τους, είναι ιδιαίτερα σημαντικά και για το λόγο ότι, σε αντίθεση με το απρόσωπο

των αποκτηθέντων σε παλαιοπωλεία παιχνιδιών, έχουν το προνόμιο της ταυτότητας, της συναισθηματικής φόρτισης, της ζωντανής ακόμη μνήμης, που καταγράφονται σε ειδικά συνοδευτικά δελτία ευθής με την είσοδό τους στη συλλογή για την αρχειακή τους καταχώριση που θα διευκολύνει στο μέλλον τυχόν μελετητές.

Από τους «δωρητές ψυχής» –πολυαριθμότεροι μετά την πρώτη έκθεση– να αναφέρουμε εδώ:

– τη Μαρία Γέροντα και τον ανιψιό της Άρη Γέροντα, γόνους της παλιάς αθηναϊκής οικογένειας, που μας εμπιστευτήκαν αστικά παιχνίδια του τέλους του περασμένου αιώνα και των αρχών του δικού μας;

4. Φωτογραφία της Βουλίας Παπαιοάννου: πλανόδιος μικροπωλητής της Αθήνας (Χειμώνας 1940-41, Ελληνοϊταλικός πόλεμος) κρατά νευρόσπατο με τη μορφή του Μουσολίни (Φωτ. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη, Β. 8172α).

— τη Δέσποινα Δανιηλίδου, για παιχνίδια της δεκαετίας του '30 — και την οικογένεια Νίκου Γαλουρή, την Ελένη και την Κατερίνα Γαρδίκια, τον Μανώλη Πεταλά, τον Νίκο και τη Ρήη Λασπά, τον Δημήτρη Τσουγκαράκη, την Αλίκη Μουστάκα, την Έφη Στρουσοπούλου, τη Σουζάνα Χούλια, τον Αλέκο Κεσίσογλου, τον Γιώργο Ροδολάκη, την Ελένη Τούντα, τη Μαρία Βαλάση, την Καλλιόπη Μενδράκου, την Αλκμήνη Σταυριδί, την Ντόρα Βασιλικού, τον Δημήτρη Παππά και τη Λένα Χαμή, για παιχνίδια των δεκαετιών του '40 και του '50. Τα αντίγραφα πολλών αρχαιοελληνικών παιχνιδιών του Εθνικού

Αρχαιολογικού αποκτήθηκαν χάρη στην Ηρώ Ζερβουδάκη, έφορο της εκεί συλλογής αγγείων, ενώ αμερίστη υπήρξε η συμπαράσταση και προσφορά του Μουσείου Μπενάκη, ιδιαίτερα του διευθυντή του, Αγγελου Δεληβοριά, της Φανής Κωνσταντίνου, υπεύθυνης του Φωτογραφικού Αρχείου, της Ειρήνης Γερουλάου, της Μαρίας-Φανής Τσιγκάκου και της Λένας Κωνσταντέλου. Η Μαρία Αργυριάδη, εκτός από κάποια παιχνίδια που απέσπασε από τη δική της συλλογή για να τα δωρίσει στο υπό ίδρυση μουσείο της Λήμνου, πρόσφερε και την πολύτιμη πείρα της σε συναφή ζητήματα.

Οι στόχοι του μουσείου. Το ερευνητικό κέντρο

Τα σχέδιά μας για το υπό ίδρυση μουσείο της Μύρινας διέπνουνται από δύο βασικές αρχές: Πρώτον, να μην υποβαθμιστεί ο θαυμαστός κόσμος του παιδικού παιχνιδιού σε άψυχα μουσειακά εκθέματα. Δεύτερον, να είναι σταθερά παρούσα η πρωτεύεική διάσταση του παιχνιδιού, στην ευρύτερη έννοιά του, ως κινητήριο παράγοντα για τη δημιουργία πολιτισμού, άποψη που εικονογραφείται ανάγλυφα με το αποκαλυπτικό για το θέμα βιβλίο του Χουϊζίνγκα «Homo Ludens»⁵. Πάνω στις αρχές αυτές εδράζονται και οι στόχοι μας: Αποτακρινόμενο στη σύγχρονη μουσειολογική δεοντολογία, που θέλει τους μουσειακούς χώρους να λειτουργούν σαν τόποι τελεστής επικοινωνιακών και επιμορφωτικών δρώμενων και τον επισκέπτη όχι απλώς παθητικό δέκτη, το μουσείο της Μύρινας θα αποσκοπεί στην προσέλευση και δημιουργική ενεργοποίηση ενός όσο το δυνατόν ευρύτερου κοινού. Έχει αποδειχθεί στην πράξη ότι ανάλογα μουσεια παιχνιδιών στο εξωτερικό είναι από τα πλέον πολυσύχναστα, μια και το θέμα εξ ορισμού σαγηνεύει κάθε ηλικία, ανεξάρτητα από μόρφωση, γλώσσα ή εθνικότητα και πέρα από τις όποιες κοινωνικές συμβάσεις. Η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και περιοδικών εκθέσεων σχετικών με το παιχνίδι και το βιβλίο θα τονώσει, όπως είναι φυσικό, ακόμη περισσότερο το ρόλο του μουσείου ως κυττάριου της πολιτιστικής ζωής του νησιού, ιδιαίτερα κατά τους απελλιπαστικά άπραγους μήνες της χειμέρας άρξης. Αυτός υπήρξε άλλωστε ευθύς εξαρχής και ο αποπρώην λόγος για την επιλογή της ακριτικής Λήμνου για την ίδρυση του. Τα δύο άλλα ελληνικά μουσεια αυτού του είδους, εκείνο που έστρεψε το 1989 στον παλιό ολυμπιακό σταθμό του Ναυπλίου η Ιωάννα Παπαντωνίου και το υπό ίδρυση στους κόλπους του μουσείου Μπενάκη, με το εντυπωσιακό πλούσιο υλικό —δωρεά της Μ. Αργυριάδη—, ευφραίνονται σε έναν ιστό, πυκνό σε πολιτιστικές πράξεις και σημάση.

5. Φωτογραφία της Β. Παπαιωάννου: κορίτσι με κούκλα στη Στέγη Αναπήρων Παιδών, 1943 (Φωτ. Αρχ. Μ. Μπενάκη, Β. 2269 β).

Για μια περαιτέρω διεύρυνση της αποστολής και εμπέλειας του μουσείου της Μύρινας, έχουμε επιπλέον οραματιστεί την ίδρυση ενός συναφούς ερευνητικού κέντρου, με στόχο τη διερεύνηση ζητημάτων που αφορούν τη διαχρονική ιστορία και τις συμβολικές διαστάσεις του παιδικού παιχνιδιού, τις πολιτισμικές, κοινωνικο-ανθρωπολογικές προεκτάσεις και τις οικονομικές παραμέτρους του, καθώς και τον παιδευτικό και θεραπευτικό του ρόλο. Η εκδοτική δραστηριότητα του κέντρου θα δίνει μορφή στις σχετικές έρευνες. Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή έγινε ήδη με τη συντονισμένη αρχαιο-

βέτηση πολυποικίλου υλικού και με τη συγκέντρωση πολυάριθμων ειδικών μονογραφιών, άρθρων και βιβλιογραφικών στοιχείων.

Ιδέες και σχέδια –δόξα τω Θεώ!– υπάρχουν ουκ ολίγα, και ο ενθουσιασμός δεν λείπει. Ο τρόπος που αγάλισσε μέχρι σήμερα το δημοτικό συμβούλιο της Μύρινας την υπόθεση του μουσείου είναι, βέβαια, το καλύτερο εχέγγυο για την πραγμάτωσή της. Ωστόσο, για να συντομευθεί η πορεία και να λειτουργήσει η έκθεση με προδιαγραφές απαιτητικότερες από εκείνες με τις οποίες συνθησίσαμε να ικανοποιείται η «ολιγαρκής ε-

παρχία», θα χρειασθεί –ας μη γελοιάσαστε– και η αρωγή της επίσημης Πολιτείας.

Σημειώσεις

1. Βλ. εφημερίδες: *Τα Νέα*, 14 Αυγ. 1992, Ε. Φαλίδα, «Η παιχνιδούπολη της Λήμνου». *Αολικά Νέα*, 6 Σεπτ. 1992, «Δημιουργώντας ένα μουσείο παιδικού παιχνιδιού και βιβλίου». *Η Καθημερινή*, 13 Δεκ. 1992, Ε. Τραίου, «Ο θαυμαστός κόσμος των παιχνιδιών - Μελλοντικά μουσεία οι συλλογές της Μαρίας Αργυριάδη και του Χρήστου Μπουλάτη».
2. Βλ. σχολιασμένον κατάλογο του ΥΠ.Π.Ο.: *Μουσεία και Πνακοθήκες της Ελλάδος και της Κύπρου* (1993), σσ. 76-77 (Μουσείο ιστορίας παιδικού παιχνιδιού και βιβλίου - Δήμος Μύρινας Λήμνου).
3. Φ. Κωνσταντίνου, Βούλα Παπαιωάννου, *Μαρτυρίες από την κατοχική και μεταπολεμική Ελλάδα* (1990).
4. Διεξοδικό κατάλογο με τα μουσεία παιχνιδιών έχει καταρτίσει σε ειδικό φυλλάδιο το ICOM (ευχαριστώ την συνάδελφο Τέτη Χατζηνικολάου για την εξασφάλιση αντιτύπου). Θεματική έκθεση με αντιπροσωπευτικά δείγματα παιχνιδιών από μουσεία και συλλογές της Ευρώπης διοργανώθηκε πρόπερσι στο Mechelen του Βελγίου, J. Heylen (εκδ.), *Europa Ludens, 24 Musées du Jouet* (1992).
5. Γ. Χουϊζίνγκα, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι - Homo Ludens* (ελλ. μετάφραση, εκδ. «Γνώση», 1989).

The Museum of History of Children's Toys and Books at Myrina

Chr. Boulotis

A collection of more than 6,000 toys, dating from antiquity (copies) until the beginning of the 1960's decade, as well as hundreds of rare children's books compose the core of the Museum of History of Children's Toys and Books which is going to be established soon at Myrina, on Lemnos island. In accordance with the other objectives of the museum, the creation of a relevant research center has been scheduled, aiming to the investigation of all aspects regarding the symbolic dimension of children's game, its socio-anthropological extension and financial parameter as well as its educational and therapeutic role.